

SABİR VE DEVRİN MESELELERİNE BAKIŞI*

Ali Kafkasyalı**

Özet

19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşayıp yazan satirik şair Sabir'in hayatı, edebî kişiliği, mizah anlayışı ve aktüalitesini hâlâ büyük bir canlılıkla devam ettiren şiirleri ele alınmıştır. Yine Sabir'in, devrin olaylarını izleme, gözleme gücü, bu olayları özgün bedîî mizahı ile işleme yeteneği incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sabir, satirik şair, satirik şiir.

Abstract

In this article we studied the poetry which maintains vividly the life, literary personality, sense of humour and actually of the great satiric poet Sabir who lived wrote in the late 19th century and the early 20th century. Again Sabir's insight into the events of period his ability to handle them with his original humour, his influence.

Key Words: Sabir, satirist poet, satirical poem.

Giriş

Bir ilim veya sanat dalında çalışan birisinin üstat veya dâhi olarak dünya sahnesine çıkabilmesi için o insanın yeteneği ile sosyal-edebî eğitimi ve devrin imkânları aynı zaman ve zeminde bir araya gelmesi gerekir. Bu mesele tohum, toprak, bahçıvan üçlüsüne benzetiliyor¹. Tohumun kaliteli olması veya toprağın imkânlı veya bahçıvanın yetenekli olması tek başına maksadı temin edemediği gibi, bir sanatçının veya ilim adamının yetenekli olması veya içinde bulunduğu sosyal muhitin, aldığı edebî terbiyenin veya zamanın şartlarının o sahada çalışmaya elverişli olması da tek başına hedefe götürmemektedir. (Buradaki devrin elverişliliği ile tabii ki sadece olumlu, mükemmel unsurlar değil bazı sahalarda için verimlilik

* Makaleye alınan şiirler "M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azernesr, Bakı -1953" adlı kitaptan alınmıştır. Tamlamaların, bağlaçların, soru edatlarının ve uzatma işaretlerinin yazımı Türkiye Türkçesi imlâsına göre yazılmış, bunların dışında noktalama işaretleri ve diğer imlâ kurallarına dokunulmamıştır.

** Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı öğretim üyesi.

¹ Mirze İbrahimov "Ön Söz", Sabir, *Hophopnâme*, Tertib edeni: Memmed Memmedov, Azerbaycan Elimler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1962, C. 1, s. 6.

unsurları olan olumsuzluklar, aksilikler, kusurlar da kastedilmektedir.) Bu üç sac ayağı aynı zaman ve zeminde bir araya gelirse ocak kurulur ve üstatlık, dâbilik kazanı kaynamaya başlar.

Şahsî yeteneği ile sosyal-edebeî terbiye ve devrin imkânları, aynı devir ve muhitte buluşan şanslı üstatlardan birisi şüphesiz ki Mirza Aliekber Sabir'dir.

Mirza Aliekber Tahirzâde

30 Mayıs 1862 günü Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde dünyaya gelmiştir².

Babası Hacı Zeynelabidin, kendisine kalan büyük bir mirası, savruk bir hayat yaşayarak tez elden tükettikten sonra dervişçe bir hayata geçmiş ve Şamahı'da küçük bir bakkal dükkânı açmıştır. Oğlu Mirza Aliekber'i din görevlisi olarak yetiştirmek istemiştir. Bunun için onu sekiz yaşında "Mollahane" tabir edilen mahalle medresesine vermiştir.

Sadece Kur'an-ı Kerim okumaktan ibaret olan, yazı yazmanın ve başka şeyler okumanın yasak olduğu medresede, Aliekber çok sıkılır, taşkınlık eder. Hatta bir gün yazı yazdığı için hocasından dayak bile yer³.

Aliekber, on iki yaşına geldiğinde, büyük eğitimci Seyyid Azîm Şirvanî (Séyid Ezim Şirvanî)'nin⁴ yeni usûlde eğitim veren, mektebine geçer.⁵ Burada iyi bir tahsil alır. Türkçe öğrenimi ile birlikte Farsça öğrenir. Farsça'dan tercüme yapar. Bu tercüme onun ufku genişletir. İlk olarak Sadî'nin "Gülîstan" adlı eserinden "Didem gülü taze çend deste" mısraı ile başlayan manzum hikâyenin bir bölümünü çevirir.⁶

Birkaç yıl bu mektebe devam ettikten sonra babası onu mektepten alarak bakkal dükkânında çalıştırmak ister. Babasına yardım eden Sabir, işten

² *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Élmîler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 614; M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azernesr. Bakı-1962, s. V.

³ Abbas Zamanof, "Ön Söz", M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azernesr. Bakı-1962, s. V.

⁴ Seyyid Azîm Şirvanî (1835-1888) Azerbaycanlı şair ve eğitimci. Dağıstan, Bağdat ve Şam'da tahsil almıştır. Kahire'de bulunmuş ve burada birçok âlim ve şairlerle görüşmüştür. 1869-70 yıllarında Şamahı'da yeni usûlde mektep açmıştır. Eserlerini Farsça ve Türkçe yazmıştır. Şiirlerinde, temsillerinde, manzum mektuplarında ve hikâyelerinde maarif ve medeniyet konusuna çok yer vermiştir. (*Azerbaycan Sovét Ansiklopédisi*, Bakı-1984, s. 326.)

⁵ E. M. Ehedov, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Élmîler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 615.

⁶ A. g. e. s. 615.

fırsat buldukça okumaktadır. Eski şiirin kurallarını öğrenmekte, zaman zaman divan şiiri tarzında şiirler yazmaktadır⁷.

Hocası Seyyid Azîm'in bir gazeline nazire yazar. Hocası bu şiiri çok beğenir ve ona "Nizâmî Gencevî'nin Hamse"sini hediye eder⁸.

Aliekber mersiyelerinde "Sabir" mahlasını kullanmıştır. Bunun için de halk onu genellikle Sabir Aliekber (Sabir Elekber) diye anmıştır⁹.

Sabir, kutsal yerleri ve medeniyet merkezlerini ziyaret maksadı ile 1885¹⁰ yılında Şamahı'dan ayrılarak geziye çıkar. Bu gezi sırasında Aşkabat, Buhara, Horasan, Merv, Nişabur, Sebzevar/Sebzivar, Semerkant, gibi zamanın dünyaca ünlü bir çok kültür ve medeniyet merkezini gezer¹¹.

Selman Mümtaz bir yazısında Sabir'in Hicrî 1311 (milâdî 1893) yılında Aşkabat'a gelerek Şamahılı Timur Samedov'un kervansarayına yerleştiğini ve bu onun Horasan'a ikinci gelişi olduğunu yazıyor. Ayrıca Sabir'in gezisinin başka bir boyutunu da ortaya koyuyor. O bu gezisinde ticaret yapma girişiminde de bulunmuştur. O, 1893 yılında Şamahılı birisi ile ortak olarak Aşkabat'ta, Meşhedi Timur'un kervansarayının bahçesindeki hücrelerden birisinde, sabunculuk yapmıştır. Ortağı, zarar ettik diye, Sabir'i aldatmış ve sermaye payını vermemiştir. Sabir, cep saati ile yegâne serveti olan ve sürekli yanında taşıdığı küçük halısını satarak Aşkabat'tan ayrılıp Horasan'a gitmiştir¹².

Sabir bir şiirinde bu gezilerinden şöyle bahsetmektedir:

"Sabir-i şeyda ki, terk-i şehri Şirvan éyledi,
Bülbüle benzerdi kim, meyl-i gülüstan éyledi,
Min üç yüz birde hicretten sonra méymun illi,
Aşir-i şevvalide ezm-i Horasan éyledi¹³."

Bu ifadeden Sabir'in Hicrî 1301 / milâdî 1884 yılında Horasan illerine bir gezi yaptığı anlaşılıyor. Ancak bu gezinin F. Mir Ehmedov'un bahsini ettiği

⁷ *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 615

⁸ A. g. e. s. 616.

⁹ Salman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları*, Yazıcı, Bakı-1986, s. 433-434.

¹⁰ Bazı kaynaklarda bu tarih 1883 olarak gösterilmiştir. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV, s. 83.

¹¹ *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyatı, Bakı-1960, C. II, s. 616.

¹² Salman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları*, Yazıcı, Bakı-1986, s. 434.

¹³ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azemeşr, Bakı -1953, s. 355.

1885 yılında yaptığı gezi midir yoksa bir yıl önce bir gezi daha mı yapmıştır kesin bilinmiyor.

Gezdiği ve kaldığı bu yerlerin siyasi, sosyal, kültürel ve sanat yönlerini büyük bir dikkatle gözlemeye çalışmış, bu bölgede bulunan Özbek ve Türkmen aydın ve şairleri ile tanışma görüşme imkânı bulmuştur¹⁴.

İki yıl gibi bir süre Horasan illerinde kalan Sabir, Şamahı'ya dönmüş fakat çok kalmadan bu defa 1886 yılının başlarında Kerbela'daki kutsal yerleri ziyaret etmek için Şamahı'dan ayrılmıştır. Birkaç ay sonra babasının ölümü üzerine evine dönmüştür.¹⁵

1887 yılında akrabalarından Billurnisa ile evlenir. On beş yıl içerisinde sekiz kızı ve bir oğlu olur. On bir nüfusa ulaşan ailesini geçindirmekte zorluk çeker. Yazdığı satirik şiirler de ona dosttan ziyade düşman kazandırır. Hatta 1908 yılında fanatik hemşehrilerinden birisi, "Molla Nasreddin" mecmuasındaki bir şiirlerinden ötürü, onu öldürmeye kalkışır.¹⁶

Çâresiz kalan şair, ailesini geçindirmek için sabun yapıp satmaya başlar.

1902 yılında meydana gelen Şamahı depreminde şehir yerle bir olur, hatta çıkan yangında bütün ev ve işyerleri yanıp kül olur. Aliekber'in de evi barkı yanar. Çok zorlukla iğreti bir ev yapıp çocukunu içerisine alır.

O yıl Şamahı'ya dönen eğitimci şair Abbas Sıhhat (Abbas Sehhet) ona çok yardım eder. Sabir, Sıhhat ve Şamahı'nın aydınlarından Ağalibey Naseh ile Muhammet Terrah sık sık görüşüp edebî sohbetler yaparlar. Bu görüşmeler ve sohbetler şairliği bırakmak üzere olan Sabir'e, yeniden ruh verir.

Aliekber'in verimli hâle gelmesinde ve şairliğe devam etmesinde devrin görkemli edebiyat tarihçisi, eğitimci ve tenkitçi Feridun Bey Köçerli (Firidun Bey Köçerli)'nin¹⁷ de büyük rolü olmuştur.

¹⁴ *Azerbaycan Sovét Ansiklopédisi*, Bakı-1984, C. VIII, s. 242.

¹⁵ V. Muhtaroglu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV, s. 83.

¹⁶ A. g. e. s. 84.

¹⁷ Firidun Bey Köçerli (1863-1920) Azerbaycanlı edebiyat tarihçisi, eğitimci ve tenkitçi. 1863 yılında Şuşa'da doğdu. 1872 yılında Şuşa'da Mirze Kerim Münşizâde'in mektebinde Farsça, ardından 1875 yılında Rus mektebine devam ederek Rusça öğrenir. 1879 yılında girdiği Gori Seminaryası'nı (Transkafkas Öğretmen Okulu) 1885 yılında bitirerek öğretmen olur, Revan Ortaokulu'na Şeriat ve Azerbaycan Türkçesi öğretmeni olarak atanır. Burada on yıl çalışır. 1895 yılında Transkafkas Öğretmen Okulu Azerbaycan Bölümü'ne tayin olur. 1918 yılında Tiflis Gori Öğretmen Okulu'nun Azerbaycan Bölümü'nü Kazak şehrine aktarıp bağımsız bir öğretmen okulu kurar ve kendisi de müdürü olur. 1920 yılı mayıs ayında Gence'de Bolşeviklere karşı çıkan isyanın sorumluları arasında sayılarak Ermeni ve Rus generaller tarafından mahkemesiz

Sabir'in, ilmin ve eğitimin önemi üzerine yazdığı ilk şiiri Tiflis'te yayımlanan "Şark-i Rus" adlı gazetede yayımlanır.

Onun ülkesine ve dünyaya bakışını büyük ölçüde yansıtan "Béynelmilel" adlı şiiri ise 1 Temmuz 1905 günü "Hayat" gazetesinde yayımlanır.

1906 yılının ilk aylarında bir grup Kafkasyalı aydın, eğitimci-yazar Celil Memmedguluzâde'nin başkanlığında "Molla Nesreddin" adlı bir mizah dergisi çıkarmaya başlarlar. Çok geçmeden Mirza Aliekber Sabir'i de aralarına alırlar. Sabir, yazı kadrosuna, derginin 28 Nisan 1906 günü çıkan 4. sayısında yayımlanan "Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!" şiiri ile katılır.

"Millet néce târâc olur¹⁸ olsun, ne işim var?!
Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!
Goy men toğ olum, özgeler ile nedi kârim¹⁹,
Dünya vü cahan ac olur olsun, ne işim var?!"

Ses salma, yatanlar ayılar, goy hele yatsın,
Yatmışları razı déyilem kimse oyatsın,
Tek tek ayılan varsa da, Heğ dâdına çatsın,
Men salim olum, cümle cahan batsa da, batsın,
Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!
Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!"

...
Övlâd-i veten goy hele âvâre dolaşsın,
Çirkâb-i sefaletle eli, başı bulansın,
Dul övret ise sâile olsun, oda yansın,
Ancağ benim âvâzê-yi şe'nim ucalsın;
Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!
Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!"

Her millet édir sefhé-yi dünyâde tereğgi,
Éyler here²⁰ bir menzil-i me'vâde²¹ tereğgi,
Yorgan dõşeyimde dõşe ger yâde tereğgi,

kurşuna dizilir. (V. Muhtaroglu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV, s. 125.)

¹⁸ Târâc ol- : Yağma olmak, dağılmak, mahvolmak.

¹⁹ Kâr: İş.

²⁰ Here: Herkes.

²¹ Me'vâ: Yurt, makam, yer.

Biz de éderik âlem-i r y de teređđi;
Millet néce târâc olur olsun, ne işim var?!
Düşmenlere möhtâc olur olsun, ne işim var?!²²

Mirza Aliekber, şiirlerinde genellikle “Hopop” imzasını kullanmıştır. Kitabının adını bu imzadan dolayı “Hopopnâme” koymuşlardır.

1910 Haziran ayında Selman Mümtaz’ın kendisiyle yaptığı mülâkatta “Hopop” imzasını niçin kullandığını ve anlamının ne olduğunu şöyle açıklamıştır:

“- Bu tahall s  bana aziz dostum Meşedi Habib vermiştir. ‘Hopop’ kuş adıdır. Bu kuşun bu addan başka halk arasında birkaç adı daha vardır ki, Fatmabacı, Bubbu,  p- p ve ş nepipik (Taraklıkuş) bunlardandır. Meşedi Habib bana “Fatmabacı” diye hitap etmek için bu adı intihab etmiştir...”²³

Aliekber mersiyelerinde “Sabir” mahlasını kullandığı için halk onu genellikle Sabir Elekber (Sabir Aliekber) diye anmıřtır²⁴.

Aliekber “Hopop” imzasından başka birçok imza daha kullanmıştır. Bazıları şunlardır: “Ağlar G leyen”, “Ebunesr ş yban ”, “Goca Emi”, “Boynu Buruğ”, “Fazil”, “Din Direyi”, “Boynu Yoğun”, “T kezban Cici”, “Goca İranlı”, “Yarı K n l”, S vday , “uvalduz”, “Nized r”²⁵.

1907 yılında Sabir, sabunculuğu bırakıp  ğretmen olmak ve okul açmak ister. Din  bilgilerini ve Rusasını geliştirir. Din görevlilerinden oluşan bir kuruldan belge alması gerekmektedir. İyi bir hazırlık yapar. 11 Nisan 1908 yılında Bak ’da sınava girer  ğretmen olur. Tiflis’e gidip “Kafkas şeyh l-İşl m İdaresi”ne diplomasını tasdik ettirir. Böylece  ğretmen olma hukuku kazanır.²⁶

şamah ’da Türkçe eğitim veren bir okul açmak için ilgili yerlere başvurur. Fakat h k met izin vermez. Daha sonra arkadaşı Abbas Sıhhat ile bir Rus-Tatar okulu amaya teşebbüs ederler, ona da izin verilmez. İki yıl boyunca aldığı bütün kapılar yüzüne kapatılır. şamah  okullarından birisinde  ğretmen yardımcısı olarak görev alır. Mücadelesini devam ettirir. Nihayet 1908

²² M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azerbaycan D vlet Neşriyyatı, Azernesr, Bakı-1962. C. I. s. 35.

²³ Salman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyyatının aynağları*, Yazıçı, Bakı-1986, s. 437. (Metin Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır.)

²⁴ Salman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyyatının aynağları*, Yazıçı, Bakı-1986, s. 433-434.

²⁵ *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR  lmier Akad miyası Neşriyyatı, Bakı-1960, C. II, s. 619.

²⁶ A. g. e. s. 620.

yılında arkadaşlarının yardımıyla, yıllardan beridir arzuladığı “Ümit” adlı okulu açmayı başarır²⁷.

1908 Eylül ayında 60 öğrenci ile eğitim öğretime başlar. Bu yıllar Sabir’in en mutlu, en verimli yıllarıdır. Fakat her taraftan saldırıya uğramaktadır. Takati kesilen Sabir ikinci öğretim yılı başladığında okulu kapatmak mecburiyetinde kalır ve Şamahı’yı terkederek Bakû’ya gider.

Bakû’nun, Balahanı ilçesinde faaliyet gösteren “Seadet” adlı okulda Farsça ve din dersleri öğretmenliği yapar (1910). Gündüzleri öğretmenlik yapan Sabir akşamları şehre gider ve matbaalarda musabihh olarak çalışır. Bunlarla birlikte “Sadâ”, “Heğiğət”, “Zenbur”, “Güneş” ve “Molla Nesreddin” gazetelerinde şiirler, makaleler yazar²⁸.

Yıllarca, yarı aç, yarı tok, hayatın amansız engelleriyle mücadele eden Sabir ne yazık ki 1910 yılında karaciğer hastalığına yakalanır. Durumu arkadaşı Abbas Sthhat’a şu hazin şiiri ile bildirir:

“Ariz-i gemler elinden üreyim şişmiş idi,
Zenn éderdim édecekdir ona çâre ciyerim;
Beht-i menhusime baht, men bu temannada iken
Başladı şişmeye indi üzü gare ciyerim²⁹.”

Hastalığının ağırlaşması sebebiyle Bakû’da kalamaz ve Şamahı’ya döner. 1911 yılı mayıs ayında tedavi için Tiflis’e gider. “Molla Nasreddin” dergisinin kurucusu Celil Mehmetkuluzade (Celil Memmedguluzade)’nin misafiri olur. Celil Bey ve eşi Hamide Cevanşir Hanım onunla çok ilgilenirler. Üikenin en meşhur doktorlarını getirirler. Çok geç olmasına rağmen doktorlar ameliyat yapmak isterler. Sabir müsaade etmez. Şamahı’ya döner.³⁰

Kendisiyle birlikte ailesinin geçimi de çok kötüleşmiştir. “Molla Nasreddin” dergisinin 1911 yılı 14. sayısında Sabir’e yardım için bir ilân yayımlanır. Çok çeşitli meslek ve millete mensup insanlardan yardım gelir³¹. Hastalığının şiddetlenmesi ve başka çâre kalmaması sebebiyle Sabir

²⁷ A. g. e. s. 620; Azerbaycan Sovét Ansiklopédisi, Bakı-1984, C. VIII, s. 242.

²⁸ *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 621.

²⁹ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azernesır, Bakı -1953. s. 355.

³⁰ Abbas Zamanof, “Ön Söz”, M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Tertib Édeni: Hemid Mehmetzâde, Azerbaycan Dövlət Neşriyyau, Bakı-1962, s. 10; *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 621.

³¹ *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Élmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. II, s. 622.

ameliyata razı olur ve 8 Temmuz 1911 günü Bakû'ya gider. Ama vakit geçmiştir. Doktorlar ameliyatın artık fayda vermeyeceğini söylerler. Şair, Şamahı'ya döner.³²

Son günleri oldukça ağır geçmektedir. Bu çaresiz hastalık onu açlığa mahkûm etmiştir. Boğazından hiçbir şey geçmemektedir. Şair artık ölmek istemektedir. Onun bu arzusunun son günlerde yazdığı şu beytinden anlamak mümkündür³³:

“İsterem ölmeyi men, léyk kaçır menden ecel,
Gör ne bédbehtem, ecelden de gerek nâz çekem³⁴.”

Üstat şair, 12 Temmuz 1911 günü henüz 49 yaşında, hayatının en verimli çağında, arzuladığı ölüme kavuşur.³⁵ Şamahı şehrinin Yedigünbed (Yedi Künbet) mezarlığına defnolunur.

Şairin sağlığında şiirleri kitap hâlinde yayımlanamamıştır. Vefatından bir yıl sonra, 1912 yılında, eşi Billurnisa Hanım ve dostlarından Abbas Sıhhat ile M. Mahmutbeyov, gönderilen yardımlarla, Sabir'in şiirlerini toplayarak, “Hophopnâme” adı altında yayımlatmışlardır.³⁶ Eser halk arasında yüksek seviyede hüsük kabul görmüştür. Hopopnâme'ye olan rağbet Sovyetler döneminde de devam etmiştir. 1922 yılından itibaren defalarca yayımlanmıştır.

Mütefekkir şair Mirza Aliekber Sabir, özgün özelliklere sahiptir. Deyim yerinde ise kendisi de eserleri de özgün karakterlidir. Ne kendisi kimseye ne de eserleri başka eserlere benzemektedir. Büyük edebiyat tarihçimiz Banarlı, Sabir'i anlatırken şöyle diyor:

“Sâbir, kuvvetli bir içtimâî mizah san'atkârıdır. Onun, hafızalarda zevkli bir intiba bırakan keskin, nükteli mısraları, yıllarca çeşitli taassuplar ve geleneklerle yıkılmış bir cemiyetin bütün hırpalanacak zaafalarını kuvvetle teşhir eden, acı söyleyişler ve içinde âdeta derûnî bir lirizm bulunan hüznü lü iğneleyişlerle bu cemiyetin bir düzene girmesi için heyecan duyan bir edâya sahiptir. Bu zeki san'atkâr, Azerbaycan'ın tarihî mizah mecmuası olan Molla Nasreddin'de ve Hophop imzası ile neşrettiği mizahî şiirleri vasıtasıyla

³² A. g. e. s. 622.

³³ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azərneşr, Bakı-1953. s. 355; Abbas Zamanof “Ön SöZ”, M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Tertib Edeni: Hemid Mehmetzâde, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1962, s. X-XI.

³⁴ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azərneşr, Bakı-1953. s. 355.

³⁵ *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Élmeler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1960, C.II, s. 622.

³⁶ A. g. e. s. 622-623.

yurdunun ve milletin ilerlemesine engel olan her çeşit içtimâî geriliklerle ve fena huylar edinmiş “gülünç”lerle amansız mücadele etmiş, onları şiddetle alaya almıştır.”³⁷

Altı yıl gibi kısa bir sürede onlarca şiir yazmış, yakın uzak birçok ülkede şöhret bulmuş, kendi devamcılarını görmüştür. Bu özellik hemen hiç bir şaire nasip olmamıştır.

O, yüzyılların sesi Nizamî Gencevî’yi, Hakanî Şirvanî’yi, Fuzûlî’yi; diğer yandan son yüzyılın klâsikleri Mirza Feth Ali Ahundov’u, Seyyid Azîm Şirvanî’yi, Abbasoğlu Ağa Bakihanov’u okumuş, onların dünya görüşlerine katılmış, şiirlerine nazireler yazmıştır. Ancak onları tekrar etmemiştir.

Sabir, divan şiiri nazım türlerinin değişmez şablonunun dışına da çıkmayı başarmıştır. Ona göre “eski şiir artık cazibesini ve teravetini kaybetmiş bulunuyordu. Nizamî’yi, Nesimî’yi ve Fuzûlî’yi takliden asırlar boyunca yazılan, fakat gerek şiir gerekse fikir itibarıyla bu büyük üstatların yüksek edebî seviyelerine hiçbir zaman erişemeyen eski gazel edebiyatına karşı Sabir, meal ve ilhamını doğrudan doğruya halk yaşayışından alan, yani zamanın siyasî ve içtimâî olaylarını bir hakikat aynası gibi aksettiren satirik şiir üslubunu intihap etmişti.”³⁸

Sabir insanları, kadın, meyhanе, şarap, rindlik, gayretsiz tevekkül zincirlerine mahkûm etmemiştir. İnsanları, gayrete, çalışmaya, zindeliğe, birliğe, dirliğe çağırmıştır. Millet sevgisi, vatan sevgisi Sabir mizahının en önemli öğelerinden biri olmuştur.

“O, halkı zarif gazellerle uyutmaya değil, acı gülüşlerle tedavi etmeye çalışmış, bunda da başarılı olmuştur.”³⁹

Sabir halkın sesi olmuştur. Yüzyıllardan beridir süregelen haksızlığa, yolsuzluğa, adaletsizliğe hürriyetsizliğe karşı mücadele başlatmıştır. Hakim güçlerle yoksul, kimsesiz insanlar arasındaki mücadeleye seyirci kalmamış; yoksulların, mazlumların, kimsesizlerin yanında yer almıştır. Onların gönül tercümanı, ağzı, dili olmuştur. Onlarla birlikte olmakla da yetinmemiş; onları uyanmaya, düşünmeye, mücadeleye, gayrete sevk etmiştir. Sömürücü ve işbirlikçi güçlerin onlara karşı besledikleri niyetlerini, onlara göstermeye, hissettirmeye çalışmıştır. Halkı sömüren, parayı, serveti her değerinin üzerinde tutan bu insanları kendi ağızlarından şiirlerine konu etmiştir:

³⁷ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, C. II, s. 1089-1090.

³⁸ A. Vahap Yurtsever, *Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri*, Doğu Matbaası, 1951(?) -Ankara, s. 9.

³⁹ Dr. Vilâyet Muhtaroğlu, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara - 1993. C. IV, s. 85.

“Bu çerh-i felek tersine dövrân édir imdi,
Fe’le de özün dañil-i insan édir imdi⁴⁰.”

“Fe’le, özünü sen de bir insan mı sanırsan?!
Pulsuz kişi, insanlığı asan mı sanırsan? !⁴¹”

“Âdemi âdem éyleyen paradır,
Parasız âdemin üzü ğaradır.
Goy ne eslin, necâbetin olsun,
Ne necibâne hâletinin olsun,
Baş ayađ éyb içinde olsan da
Tek bu âlemde dövletin olsun;
Âdemi âdem éyleyen paradır,
Parasız âdemin üzü ğaradır.
Olmasın fehmin, eğlin, idrâkın,
Var ne gem, ta ki, vardır emlâkın;
Ateş-i hâne, süz-i millet iken
Her kesin secdegâhıdır hâkın;
Âdemi âdem éyleyen paradır,
Parasız âdemin üzü ğaradır⁴².”

“Dünya edebiyatında Sabir gibi birdenbire, yıldırım hızı ile sanatın zirvesine çıkan şair azdır. Onun azameti, büyüklüğü, dehası çok az zamanda, toplam beş yılda, yani 1906-1911 yıllarında yazdığı şiirlerde kendini göstermiştir. Beş yılda, Sabir, edebiyat mabedinin yukarı başına geçmiş, edebiyatta bir dağ gibi yükselmiştir. Bu dağ tufanlar, fırtınalar içinden acaip bir hızla yükselerek azameti ile çağdaşlarını hayran bırakmıştır⁴³.”

Şiirde doğrucudur. Realizm onun asli özelliklerinin başında gelir. Dalkavukluğu, yaltaklığı, methiyec, kaside yazmayı şair için çok çirkin bir iş olarak görmüştür.

Üstat bu özelliğini “Ne Yazım” adlı şiirinde şöyle ortaya koyuyor:

⁴⁰ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azərneşr. Bakı-1962, s. 33.

⁴¹ A. g. e. s. 75.

⁴² A. g. e. s. 199.

⁴³ Mirze İbrahimov (Ön Söz), Sabir, *Hopopnâme*, Tertib édeni: Memmed Memmedov, Azərbaycan Élimler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1962, C. I, s. 10. (Metin Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.)

“Şairem, çünkü vezifem budur eş’ar yazım,
Gördüyüm nîk ü bedi⁴⁴ éyleyim izhar, yazım,
Günü⁴⁵ parlağ, gündüzü ağ, gécenî tar⁴⁶ yazım,
Pisi pis⁴⁷, eyrini eyri, düzü düz⁴⁸ hemvar⁴⁹ yazım,
Niye bes böyle bereldirsen⁵⁰, a gare, gözünü,
Yohsa bu ayinede eyri görürsen özünü?⁵¹”

Sabir, çağdaşı Anadolu şairi Tevfik Fikret ve Azerbaycanlı şair Muhammed Hadi gibi şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimelerle dolu ağır bir dil kullanan şairleri sürekli tenkit etmiş onların tutumunu tasvip etmemiştir. Hatta Selman Mümtaz’ın kendisiyle yaptığı mülâkatta Tevfik Fikret’i Türk şairi kabul etmediğini söylemiştir. Selman Mümtaz’ın,

“- Osmanlıların klâsik şairlerinden kimleri beğeniyorsunuz?” sorusuna şöyle cevap vermiştir.

- Ziya Paşa ile Namık Kemal Bey’i.

- Tevfik Fikret’i beğenmiyorsunuz, doğru mudur?

- Siz, Osmanlı şairlerini sordunuz, ben de fikrimi dedim. Fikret Arap şairidir.⁵²

Bu adda Türk şairi yoktur, iyi olurdu ki bunu Muhammed Hadi Efendi’dan sorsaydınız.

İyisini o bilir.”⁵³

Sabir, edebiyatta ideallsizliğe, formalizme şiddetle karşı çıkmıştır. Güzelleri gerçek dışı sıfatlarla tasvir eden ve aşk, gül, bülbül, kadın, şarap, rindlik konularında yafana kaçan mübalâğalarla uğraşanlara istihza ile gülmüştür. “Éy alın ay...” şiirinde bu görüşünü açık bir şekilde ortaya koymuştur.

“Éy alın ay, üzün güneş, éy gaşların keman,

⁴⁴ Nîk ü bed: İyi ve kötü.

⁴⁵ Gün: Güneş.

⁴⁶ Tar: Kara, karanlık, siyah.

⁴⁷ Pisi pis: Kötüyü kötü.

⁴⁸ Düzü düz: Doğruyu doğru.

⁴⁹ Hemvar: Uygun, muvafik.

⁵⁰ Berelt- : Korkudan, hayretten gözlerini büyük büyük açmak.

⁵¹ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azernesr, Bakı -1953, s. 337.

⁵² M. E. Sabir, T. Fikret’in eserlerinde Arapça sözleri çok kullanmasını göz önünde tutuyor. (S. Mümtaz)

⁵³ Salman Mümtaz. *Azerbaycan Edebiyyatının Gaynağları*, Yazıçı Neşriyyatı, Bakı-1986. s. 438. (Metin Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır.)

Céyran gözün, ğarışğa hetin, kâkilin ilan,
Alma çenen, çenende zenehdân derin guyu,
Kırpıkların ğamış, dodağın bal, tenin ketan,
Boynun sürahi, boy-puğunun bir uca çınar,
Endamın ağ gümüş, yanağın ğırmızı enar,
Hahın üzünde buğda, başında saçın ğurab⁵⁴
Ğah, ğah!.. Geribe ğülmelisen hanıman herab!⁵⁵

Bu şiir Sabir'in birçok şiiri gibi Orta Asya, Kafkasya, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde, hatta Tataristan'da yayımlanmış, ona nazireler yazılmıştır⁵⁶.

Sabir, sadece ülkesinde meydana gelen olayları değil, Azerbaycan ve Kafkasya sınırlarını aşarak, başta Osmanlı Devleti ve İran olmak üzere Rusya, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen olayları da dikkatlere sunmaya çalışmış, hissettiği tehlikeleri, vaktinde duyurmaya çalışmıştır. İran'da meşrutiyet hareketlerinin kötü sonuçlarını gören şair, 31 Mart 1909 Vakası'ndan sekiz ay önce "Yatmayın, Allah'ı Séversiz" adlı şiirini yazarak Türk kamuoyunu uyarmaya çalışmıştır:

"Osmanlılar, aldanmayın, Allah'ı séversiz!
İranlı kimi yatmayın, Allah'ı séversiz!
Şâd olmayın, éy sévgili millet vükelâsi,
Osmanlıda câri ola ğanun-i esasî!
Ğanun-i esasî dème, İranlı ezasi,
İranlıların başlarının ğanlı belâsi,
Oğlanları ölmüş analar matemî, yasi,
Dérlerse size var bu işin sonra sefasi

Aldanmayın, aldanmayın, Allah'ı séversiz!
İranlı kimi yatmayın, Allah'ı séversiz!
Ğansızları geç ğanmayın, Allah'ı séversiz!
İranlı kimi yatmayın, Allah'ı séversiz!⁵⁷

Diğer yandan Sabir, her kesimden insanları irdelemiştir. Vekilden mollaya, doktordan işçiye kadar herkes onun şiirlerinde boy göstermiş, günah çıkarmışlardır.

⁵⁴ Ğurab: Kara karga. Klâsik şiirde güzelin saçı kara karganın tüylerine benzetilir.

⁵⁵ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azereşr. Bakı -1953, s. 192.

⁵⁶ *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi*, Azerbaycan SSR Êlmler Akadémiyası Neşriyyatı. Bakı-1960, C. ii, s. 627.

⁵⁷ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azereşr, Bakı -1953, s. 146.

“Bir Meclisde On İki Kişinin Söhbeti

Vekil

Hağsıza hağlı déyib, bir çoğ günaha batmışam.

Hekim

Derdi teşhis étmeyib, gövm ü egraba ağlatmışam.

Tacir

Men helâl ile heramı birbirine ğatmışam.

Rövzehan

Ümmetin pulun alıb, gözlerin islatmışam.

Derviş

Nérde bulsam soğ açıb min min yalan söz atmışam.

Sofi

Rûz ü şeb “Hağ Hağ” déyib, men herkesi oynatmışam.

Molla

Günde bir fetva vérib mehlûgu çoğ aldatmışam.

Élm

Get’i ümmid étmışem, ekser bu gövmü atmışam.

Cehl

Ortada kéyf éyleyib, men hem merama çatmışam.

Şair

Bülbüle, eşşe, güle dair yalan fırlatmışam.

Evam

Anlamam hergiz, cehalet besterinde yatmışam.

Gezétçi

Men ceridem dolmağ üçün metlebi uzatmışam⁵⁸.”

Sabir, halkın kudretine, yargılamasına, değerlendirmesine çok inanmıştır. Sabir’e göre asıl hakem ve asıl ölçü unsuru halktır, kamuoyudur. Bir insanın veya bir olayın ehemmiyetini tayin etmek için halkın önüne çıkarmak gerekir, diyor:

“Hağğı halğa bildirib def’-i delâlet étmeli!”
Gün kimi tabân édib pâmâl-i zülmet étmeli!⁵⁹”

⁵⁸ A. g. e. s. 277-278.

⁵⁹ M. E. Sabir. *Hopopnâme*, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Azereşr, Bakı-1962, s. 332; M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azereşr, Bakı -1953, s. 324.

Çarlık Rusyası yönetimi ile işbirliği yaparak emperyalist güçlerin yordakçılığını yapan, onların istediği gibi düşünüp onların istediği gibi yaşayan insanlara “Urus başdılar” yani Rus kafalılar diye hitap ediyor. “Néyleyim, Éy Vay!” adlı şiirinde onları şöyle tarif ediyor:

“Néyleyim, ey vay! Bu Urus başdılar!
Bilmeyirem hardan aşib daşdılar?!
Ölkede gündün güne çoğlaşdılar
Her emele, her işe çulğaşdılar,
Goymayın ay köhneler, ay yaşdılar!
Héyvereler her yére dırmaşdılar!⁶⁰”

Sabir, divan şiiri geleneğine karşı olduğu hâlde niçin aruz vezni ile şiir yazdığını ve şiir ile mûsikî ilişkisi hususundaki görüşlerini bir mülakatta şöyle açıklıyor:

“- Niçin şiirlerinizi hece vezniyle değil aruz vezniyle yazıyorsunuz ve eski şiir şekillerini şiddetli şekilde muhafaza ediyorsunuz?

- Bu çok mühim meseledir. Bilmem ki fikrimi söyleyebilecek miyim? Bence yeni fikirleri ve yeni mevzuları mutlak eski formada ve aruz bahrinde vermek ve yazmak lâzımdır, hem de vaciptir. Bunları birden bire değişip okuyucuyu edebiyattan soğutmak ve edebiyatı yadırgatmak olmaz, iri iri toplar ile hücumla geçen düşmanın önüne sedef saplı ve altın suyu ile yazılı gümüş kakmalı hançerle çıkmak akılsızlıktır.

Aruz bizim değildir. Bunu herkes biliyor. Lâkin on üç asırdır edebiyatımızı muhasaraya almıştır. Bu muhasara da büyük büyük üstatların plâni, bezemesi, kurgusu ve elleri ile olmuştur. Bu muhasarayı yarıp edebiyatımızı halâs etmek, yine yukarıdaki üstatlar gibi büyük üstatların elleri ile mümkün olacaktır.

Büyük şairleri de üstatları da ancak bilgi ve halk yetiştirebilir. Şair halkın hükümrânı ve gözünün ışığı olmalıdır ki, o ne derse halk ona baksın ve ne yazarsa halk okusun. Bu hükümrânlık da yalnız halkın ruhunu bilmekle ve taleplerini ödemekle olur. Halkın hâline yanmayıp zorla hükümrânlık edenler “dostum” Abdülhamit⁶¹ ve Memmedeli’nin⁶² gününe düşer.

Şiir ile mûsikî birdir. Bunların her ikisi de insanların ruhu ile alâkalıdır. Lâkin şiir yüksektir ve onun makamı yücedir. Şiir mûsikisiz olur,

⁶⁰ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azereşr, Bakı -1953, s. 175.

⁶¹ İ. Sultan Abdülhamit Han’ın baskıcı yönetimine ve tahtından olmasına işaret ediyor.(A. K.)

⁶² Baskıcı bir yönetim uygulayarak halkın isyan etmesine sebep olan ve tahtından olan İran şahı Muhammet Ali Kaçar’ın (1907-1909) akıbetine işaret ediyor. (A. K.)

mûsikî şiirsiz olmaz. Halkın yüreğince denilen şiirler baştan başa mûsikîdir. Çünkü her bir kimse onu öz ahengine uydurup okuyacaktır.

Mûsikîmizde segâh, çârgâh, şûr ve benzeri mugamlar (sanat müziği makamları) vardır. Bunlar bizim deyil, gelmedir, ama bizimdir, ruhumuza kök salmıştır, ruhumuzun gıdasıdır. Bu mugamlar aruz bahirleri ile aynı tarihte yurdumuza gelmiştir ve bir tarihte de gidecektir. Bunların hayatı birbirine bağlıdır.

Dört yüz yıldan beridir Fuzûlî'nin şiirlerinin şöhreti bütün Şark'ı kapsamıştır. Herkes onun şiirlerini ezbere biliyor ve istediği zaman seve seve okuyor. Halbuki bu şiirler baştan başa aruz bahirlerinde yazılmıştır.

Sadî'nin, Hafız'ın gazellerinin önüne ancak gazel ile çıkmak mümkün idi ki, Fuzûlî bunu duymuş, çıkmış ve onların nüfuzlarını kırmıştır...⁶³

Şark edebiyatında mizahî şiirin, satirik akımın kurucusu olan Mirza Aliekber Sabir, emperyalist güçlerin Müslüman ülkeler üzerindeki emellerini çok ucuza satın aldıkları mollalar vasıtasıyla gerçekleştirdiklerini ve geniş ufka, derin bilgiye, yüksek millî gayrete sahip olmayan mollaların bu maksatlara alet olduğunu iyi bildiği için, yüzyıllardan beridir halkı ilimden, teknikten, fenden, alıkoyan bu insanları zaman zaman kıyasıya tenkit ve hicvetmiştir. "Görhürüm" adlı şiiri iyi bir örnektir.

"Pây-i piyade düşürem çöllere,
Hâr-i müğilân⁶⁴ görürem, görhürüm.

Séyr édirem berr ü biyâbanları,
Gûl-i biyâban görürem, görhürüm.

Gâh oluram behrde zövregnişin,
Dalğalı tufan görürem, görhürüm.

Gâh çığırım sahile, her yanda min
Vehşi-yi gerran görürem, görhürüm.

Gâh şefeğ tek düşürüm dağlara,
Yanğılı vulkan görürem, görhürüm.

⁶³ Salman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyyatının Gaynağları*, Yazıcı Neşriyyatı. Baki-1986, s. 438-439.

⁶⁴ Hâr-i müğilân: Dikenli çalı, dikenli fundalık.

Gâh énirem sâye tek ormanlara.
Yırtıcı héyvan görürem görhürüm.

Üz göyürüm gâh néyistanlara⁶⁵,
Bir sürü aslan görürem, görhürüm.

Megberelikde édirem gâh mekân,
Gebrde hortdan görürem, görhürüm.

Menzil olur gâh mene virâneler,
Cin görürem, can görürem, göhürüm.

Bu küré-yi erzde men, mühteser,
Muhtelif elvan görürem, görhürüm.

Haricî mülkünde de hetta gezib
Çoğ tüfâf insan görürem, görhürüm.

Léyk, bu görhürmamazlık ile, doğrusu,
Ay **dadaş**, vallahı, billahı, tallahı,
Harda müselman görürem, görhürüm!..

Bîsebeb görhürmayırım, vechi var:
Néyleyim ahır, bu yoğ olmuşların
Fikrini gan gan görürem, görhürüm.
Görhürüm, görhürüm, görhürüm!..⁶⁶

Benzer yaklaşımı Mehmet Akif'te de görüyoruz. Türk vatanlarını,
Türkistan'ı "seyreden" Akif aynı kanaattedir:

"Yolu tuttum yalnız doğruca Türkistan'a.

...

Sormayın, gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:
Yâdı temkinimi sarsar da kan ağlar yüreğim,
O Buhara, o mübarek, o muazzam toprak;
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbn-i Sina'ları yüzlerce doğurmuş iklim,

⁶⁵ Néyistan: Karışıklık.

⁶⁶ M. E. Sabir, *Hophopnâme*, Azemeşr, Bakı -1953, s. 96-97.

Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
O rasad-hâne-i dünya, o Semerkand bile;
Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzisiyle:
Ay tutulmuş, “Kovalım şeytanı kalkın!” diyerek.
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!

...
Ya ta’assubları? Hiç sorma, nasıl maskaraca?
O, uzun hırkasının yenleri yerlerde, hoca,

...
Ne Huda’dan sıkılırlar, ne de Peygamber’den.
Bu ilimsiz hocalardan, bu beyinsizlerden
Çekecek memleketin hâli ne olmaz, düşünün!

...
“Koca millet! Edebiyatı ya oğlan, ya karı...
Nefs-i emmare hizasında henüz duyguları!
Sonra tenkide giriş: Hepsî tasavvufla dolu:
Var mı sofîyede bilmem ki ibâhiyye⁶⁷ kofu?”⁶⁸

...
“Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab
Biradan, fahişeden başka nedir şi’r-i şebab?”⁶⁹⁻⁷⁰
Sabir, halkının geri kalmışlığına, bunca belâya düşmesine sebep cehaleti
göstermektedir. Onun için cehaleti hedef almakta, onu lânetlemektedir.

“Le’net sene, éy cehl, ne bîdâd édiyorsan!
Her gün yeni min mel’enet icâd édiyorsan!
Sermeşğ éderek Habil ü Ğebil herekâtın,
Ğardaşları Ğardaşlara cellad édiyorsan!
Herkeslere imdâd ile, bîkeslere bîdâd
Bir gör kime yardım, kime bîdâd édiyorsan?!”⁷¹

Sabir’in “Harda müselman görürem, ğorhuram!..” mısraını okuyan
veya duyan bazı kimseler, onun İslâm’dan uzak birisi olduğu kanaatine

⁶⁷ İbâhiyye: Haram şeylerin yapılmasını mubah sayan bâtınî zümre.

⁶⁸ Safahat. Mehmet Akif Ersoy, Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Timaş Yay., İstanbul-1992, s. 153-154.

⁶⁹ Şebab: Gençlik.

⁷⁰ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Timaş Yay., İstanbul-1992, s. 169.

⁷¹ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azərneşr, Bakı-1953, s. 297.

varabilmektedir. Oysa ki Sabir samimi bir Müslümandır. Müslüman oluşunu “A Şirvanlılar!” redifli şiirinde açık olarak belirtmektedir:

“Eşhedü-billâhi, eliyyül-ezim,
Sahib-i imânem, a Şirvanlılar!
Yoğ yéni bir dine yeğnim benim,
Köhne Müselmanem, a Şirvanlılar!

Şieyem emma ne bu eşkalden,
Sünniyem emma ne bu emsâlden,
Sûfiyem, emma ne bu ebdalden,
Her seven insanem, a Şirvanlılar!

Ümmet-i merhume vü meğfur ile,
Emrdeyem taet-i mezbur ile,
Küfrüme hökm éylemeyin zûr ile,
Ğail-i Ğur'an'em, a Şirvanlılar!⁷²”

Türk Dünyası edebiyatı içerisindeki nadir incilerden birisi “Görme” adlı şiirdir.

“- Görme! - Baş üste, yumaram gözlerim.
- Dinme!⁷³ - Mutiem, keserem sözlerim.
- Bir söz eşitme! - Ğulağım bağlaram.
- Gülme! - Pekéy, şam ü seher ağlaram.
- Ğanma!⁷⁴ -Bacarmam! Meni me'zur tut!
 Böylece teklif-i mehâli unut!
 Ğabil-i imkân mı olur Ğanmamağ?
 Mecmer-i nâr içre olub yanmamağ?
 Éyle hemuş âteş-i sûzânımı,
 Ğıl meni asûde, hem öz canını⁷⁵.”

Sabir hürriyet ve bağımsızlık arzusuyla yazıp yaşamıştır. Bütün arzularının nirengi noktasını hürriyet, insanların hür olması, hür yaşaması oluşturmuştur. “İnsanlık”, “bağımsızlık”, “hürriyet” üstat şairin karakteristik özellikleridir. Bakınız “Fisincan” adlı şiirinde insanı ancak hürriyet âşığı

⁷² A. g. e. s. 353.

⁷³ Din- : Konuşmak

⁷⁴ Ğan- : Anlamak.

⁷⁵ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azereşır, Bakı-1953, s. 108.

olanların seveceğini ve hürriyet olan yerde insanlığın olabileceğini yazmaktadır.

“Kim ki insanı sever, âşîg-i hürriyyet odur,
Beli, hürriyyet olan yerde de insanlığ olur⁷⁶.”

Tek dörtlükten oluşan bir şiirinde ise ey sevgili hürriyet, senin için gece gündüz mücadele vermekteyim. Bu yüzden bana fasık bile deseler, bu isim benim için en yüce unvandır diyor:

“Éy dilber-i hürriyyet, olandan beri âşîg
Könlüm sene, çarpışmadadır rûz ü şeb ile!
Derlerse eger işbu sebebden mene fasîg,
Pek müftehîrem men de bu âli leğcb ile!⁷⁷”

“Ruhum” adlı şiirinin son bendinde simetrik bir ifade şekli oluşturarak, hem anlam yönünden hem şekil yönünden amacının hürriyet olduğunu vurgulamıştır.

“Men gédersem, var olsun âmâlim!
Yaşasın şehriyâr-i hürriyyet!
Yaşasın şehriyâr-i hürriyyet!
Men gédersem, var olsun âmâlim!⁷⁸”

Sabir tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de emperyalist milletlerin eline düşmemizi, onların emelleri ve istekleri doğrultusunda hareket etmek durumunda kalmamızı, birliğimizi muhafaza etmememize bağlamaktadır. Türk milletinin geçmişte olduğu gibi tefrika hastalığından kurtulmadıkça dünya milletleri içerisinde lâıyk olduğu yeri alamayacağına inanmaktadır. Büyük üstat, tarihte yaptığımız büyük yanlışları sıralayarak Türk Dünyası'nın ibret almasını istemektedir.

“Herçend esirân-i güyüdât-i zamanız,
Herçend dücârân-i beliyyât-i cananız,
Zenn etme ki, bu esrde avâré-yi nânız,

⁷⁶ A. g. e. s.119.

⁷⁷ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azereşr, Bakı-1953, s.296.

⁷⁸ A. g. e. s.348.

Evvel ne idikse, yéne biz şimdi hamanız...
Turanlılarız, âdi-yi⁷⁹ şügl-i⁸⁰ selefiz⁸¹ biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz⁸² biz!⁸³

Zülmetsaver insanlarız üç beş yaşımızdan,
Fitne göyerir torpağımızdan daşımızdan,
Târâc éderék, bac alıruz ğardaşımızdan,
Çışmaz, çışa bilmez de bu âdet başımızdan...
Eslâfımıza çünkü heğiği helefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!

...
Bir veğt deĝi Ğaraĝoyun, Aĝĝoyun olduĝ,
Azerbaycan'a, hem de Anadolu'ya dolduĝ,
Olĝerd ğırıb birbirimizden ki, yorulduĝ,
Ğırıldıĝca yorulduĝ ve yorulduĝca ğırıldıĝ...
Turanlılarız, âdi-yi şügl-i selefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!

Bir veğt salıb tefriĝe olduĝ iki ĝismet,
Teymur Şah'a bir paramız etdi himâyet,
Ğan Yıldırım'a bir paramız. ĝıtdı itaet,
Canlar saçılıb Engere'de ĝopdu ĝiyamet...
Ehsen bize! Hem tirzeniz, hem hedefiz biz!!!
Turanlılarız, âdi-yi şügl-i selefiz biz!
Öz gövmümüzün başına engel kelefiz biz!

Bir veğt Şah İsmayil ü Sultan-ı Selim'e
Meftun olarak eyledik İslâmı dünîme⁸⁴,
Ğoyduĝ iki taze adı bir din-i ĝedime,
Saldı bu teşeyyö⁸⁵, bu tesennün⁸⁶ bizi bime⁸⁷...

⁷⁹ Âdi: Adet eden, alışmış.

⁸⁰ Şügl: İş, peşe, meşgale,

⁸¹ Selef: Ata, baba, ecdat

⁸² Kelef: İhtiras, müptelalık, dolaşıklık

⁸³ Turanlılarız, selefimizin işleri peşemizdir. Kendi kavmimizin başına sıkıntıyız, engeliz.

⁸⁴ Dünim: İki Parça.

⁸⁵ Teşeyyö/teşeyyu: Şiilik taslama, şii olma

⁸⁶ Tesennün: Sünni olma. Sünnileşme.

⁸⁷ Bim: Korku.

Ġaldıġca bu haletle sezâ-i esefiz biz!
Öz dinimizin başına engel kelefiz biz!

Nadir, bu iki hesteliyi tutdu nezerde,
İsterdi elâc éyleye bu görhulu derde,
Bu meġsed ile ezm éderek girdi neberde⁸⁸,
Meġtulen onun ne'şini goyduġ guru yérde...
Bir şey-i ecibiz, ne bilim, bir tühefiz biz!
Öz dinimizin başına engel kelefiz biz!⁸⁹

...

Sabir bu iki şiirinde de yine halkının zaaflarını çok acı şekilde kaleme almıştır:

“Amalımız, efkârımız ifnâ-yi vetendir,
Kin ü ġerez ü hirs bize ziyen-i tendir,
Ef'al yoġ ancaġ işimiz lâf-ı dehendir,
Dünyâda esâretle bütün kâm alırız biz,
Ġafġazlılarız, yol kesiriz, nâm alırız biz.

Éġreb kimi neşter gücü var dırnaġımızda,
İslâm susuz olsa su yoġ bardaġımızda,
Her küncde min tülkü yatıb çardaġımızda,
Min hiyle ġurub rütbe vü ikram alırız biz,
Ġafġazlılarız, yol kesiriz, nâm alırız biz.

...

Avropalı öz milletin ihya édir, étsin,
Şe'n ü şeref-i gövmünü ihyâ édir, étsin,
İnsanlığ adın dehrde ibġa édir, étsin,
Ġefletde yatıb, ad batırıp, nâm alırız biz,
Başa yumruġ zolladırız, kâm alırız biz⁹⁰.

“Kim ne déyer bizde olan ġéyrete?!
Ġéyretimiz bellidir her millete!
Biz ġoca Ġafġazlı igid erlerik,
Cümle hünermendlerik, nerlerik,

⁸⁸ Neberd: Harp, savaş. mücadele. cenk.

⁸⁹ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azereşr, Bakı-1953, s. 94-95.

⁹⁰ *Molla Nesreddin* dergisi, 10 Mart 1907, Nömrə:10, s.2; M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azereşr, Bakı-1953, s. 66. Bu şiir Namık Kemal'in “Amalımız, efkârımız ikbâl-i vatandır!” mısrası ile başlayan kasidesine naziredir.

İş görecek yérde söz ezberlerik,
Âşigîğ ancağ ğuru, boş sohbeta,
Kim ne déyer bizde olan ğéyrete?!

Çırmanarîğ⁹¹ kéçmeye çay gelmemiş,
Başlayarîğ ğızmağā yay⁹² gelmemiş,
Söz vérerik indi, bir ay gelmemiş,
Asta ğaçıb dürtülerik helvete...
Kim ne déyer bizde olan ğéyrete?!

Bizde ne fehle tapılar, ne gedâ,
Bizde ne sâil tapılar ne bir bînevâ,
Behtever övlâdımıza merhaba!
Baş aparıb her biri bir sen'ete,
Kim ne déyer bizde olan ğéyrete?!

Étmişik i'fa atalar méhrini,
Çekmişik övlâdımızın fikrini,
Ömrümüz olsa görerik behrini,
Onda ki, onlar uyacağ sirğete,
Hebsde meşğul olacağ işrete,
Fehr ederik biz de bütün millete!
Kim ne déyer bizde olan ğéyrete?!
Ay barakâllah bu güzel millete!..”⁹³

Sabir'in, Namık Kemal gibi bazı şairlerden etkilendiğini ortaya koyanlar da vardır. Nihat Sami Banarlı, “Kafkaslardaki Türk milliyetçilerinden, hiciv şâiri, Sâbir Tâhîrzâde'nin”⁹⁴ Namık Kemal'in “Vatan Şarkısı” şiirine nazire yazmasını örnek göstererek ondan etkilendiğini belirtir.

⁹¹ Çırmanmağ: Paçayı sıvamak.

⁹² Yay: Yaz.

⁹³ M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azerveşir, Bakı-1953, s. 206-207.

⁹⁴ Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, C. II, s. 914.

Sonuç

Mirza Aliekber Sabir'in şiirleri, hürriyeti, bağımsızlığı seven; adaleti, kardeşliği davranış edinen insanların gönlünde hüsrukabul görmektedir.

Sabir'in şiirleri Rusça- Farsça, Ermenice, Gürcüce gibi birçok dile tercüme edilerek dünyaya yayılmıştır. Onun şiirleri Orta Asya, Kafkasya , Türkiye, İran, Rusya gibi birçok ülkede okunmaktadır.

Sabir'in şiirleri güncelliğini hiç kaybetmemiştir. Gittikçe aktüalitesi artmaktadır.

Halkını, vatanını çok seven, halkının ve İslâm âleminin atalet ve esaret zincirinden kurtulması için ömür boyu mücadele veren ve her türlü zorluğa göğüs geren Mirza Aliekber Sabir gün geçtikçe daha iyi anlaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, Azerbaycan SSR Élmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1960.
- Azerbaycan Sovét Ansiklopedisi, Bakı-1987.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, M.E.B. Yay., İstanbul-1971.
- CAFEROĞLU, A. D AKPINAR, Y. *Azerbaycan Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası Eli Kitabı*, Ankara-1996, C. IV, s. 135-158.
- DOĞRU, A. Mecit, *Mirze Elekber Sabir Hopopname*, Atak Matbaası, Ankara-1975.
- EKİCİ, Metin, *Halk Bilim Araştırmalarında Üçüncü Boyut*, Milli Folklor, Sayı: 60, Ankara, 2003.
- ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat*, Hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, Timaş Yay., İstanbul-1992.
- İBRAHİMOV, Mirza, *Ön Söz*. M. E. Sabir, *Hopopnâme*, Azerbaycan S.S.R. Élmler Akademiyası Neşriyyatı, Bakı-1962.
- İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, C. II, "Azerbaycan" ve "Azercî" maddeleri.
- KAFKASYALI, Ali, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi* (altı cilt), Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum-2002.
- Molla Nesreddin Dergileri.
- MUHTAROĞLU, Vilâyet, *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, C. IV.
- MÜMTAZ, Salman, *Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları*, Yazıcı Neşriyyatı, Bakı-1986.
- ÖZKAN, İsa, "1998-1999 Türkiye ve Türk Dünyasındaki Bilim ve Kültür Olayları", 1998-1999 Türk Ocakları 33. Olağan Büyük Kurultay Raporu, 15.05.2000.
- ÖZKAN, İsa, "Atatürk ve Türk Dünyası", *Hava Kuvvetleri Dergisi*, Mayıs, 2000.
- SABİR, Mirze Elekber, *Hopopnâme*, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Azerneşr, Bakı-1962.
- SABİR, Mirze Elekber, *Azerneşr*, Bakı-1953.
- SAKAOĞLU, Saim, *Azerbaycan Âşıkları ve El Şairleri*, Halk Kültürü Yay., İstanbul, 1985.

YILDIRIM, Dursun, "Türk Dünyası'na Toplu Bakış", Değişen Dünyada Türkiye ve Türk Dünyası Sempozyumu (H. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 13 Nisan 1992) Bildirileri, Ankara, 1993.

YURTSEVER, A. Vahap, Sabir'in Azerbaycan Edebiyatındaki Yeri, Doğu Matbaası, Ankara, 1951(?).